Bu Sayıda

Son dönemde, Ortadoğu coğrafyası kapitalizmin krizinin ve dünya ölçeğinde yeniden yapılanmasının getirdiği hegemonya ve iktidar mücadelelerinin, isyanlar ve savaşlar ile adeta birebir gözlenebildiği bir sahne oldu. Ana akım ya da eleştirel akademik, medyatik ve siyasal mecralarda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya (ODKA) ilişkin analizler, öngörüler, haberler, "sıcak gelişmeler" çoğu zaman ilk sıralarda yer aldı. Bunun getirdiği bilgi ve yorum kalabalığı neredeyse bir balon yaratarak, Ortadoğu siyasetinin temel dinamiklerini, gelişmelerini, bileşenlerini, siyasal öznelerini, tarihsel ve güncel özgünlüklerini nesnel ve serinkanlı bir şekilde okumamızı engeller hale geldi ya da bu yöndeki çabaları görünmez kıldı.

Praksis olarak Ortadoğu meselesini bir dosya konusu olarak seçerken, özellikle Suriye iç savaşı ile birlikte konunun yakıcı güncelliğinin ve yukarıda söz ettiğimiz bilgi/analiz kalabalığının farkındaydık. Sayı çağrımızda belirttiğimiz gibi Ortadoğu çalışmalarında –en azından Türkçe yazında- daha az işlenmiş olan boyutlara yönelerek politik iktisat, devlet-sınıf ilişkileri ve toplumsal hareketler temelinde bölgeyi incelemek ve Türkiye'nin son dönemde Ortadoğu'daki gelişmelere müdahil olma durumunu, ayrıca dış politikadaki değişim dinamiklerine etki eden Türkiye kapitalizminin Ortadoğu'yla eklemlenme biçimlerini anlamak üzere yola çıktık. Ancak elinizdeki sayıda göreceğiniz gibi bu çabamızda kısmen başarılı olabildik. Bunun herkesin öngörebileceği nesnel ve öznel nedenleri var. Öncelikle Türkiye'de Marksist akademisyen ve yazarlar arasında doğrudan Ortadoğu üzerine çalışanların sayısının çok az olduğunu, onların herhangi bir şekilde yetişemediği durumlarda araştırmacı gazetecilik ürünlerinden başka başvurulabilecek pek kaynak bulunmadığını bir kez daha tecrübe ettik. Öte yandan, bu dosyaya katkı yapmak isteyen ve dahası bir kısmı yazılarına başlayan çok değerli akademisyen ve yazarların neredeyse hepsi son iki yıldır Türkiye sol akademisinde Barış Bildirisi ya da benzer olgular gerekçe gösterilerek yaşanan tasfiye ve baskı süreci ile karşı karşıya kaldıkları için, mevcut koşullar altında çalışmalarını sonuçlandırmaları mümkün olamadı. OHAL koşullarında yaşadığımız bu alt üst oluştan payını alan Praksis yazarları da bu kısıtlı zaman diliminde öngördüğümüz dosya konusunun boşluklarını doldurmaya yönelik yazıları kaleme alamadı. Sözün özü, elinizde tuttuğunuz dergi Ortadoğu üzerine nitelikli yazıların ve bir çevirinin yer aldığı, ancak bu dosya başlığı altında olması gereken farklı başlıklarda yeterince sözün söylenemediği bir toplam olmuştur. Bu toplamın yansıttığı gerçeğin, özetle Türkiye'de sol yazının bu konudaki ilgisizliğinin ve üretimsizliğinin nedenleri üzerinde düşünmemiz ve tartışmamız gerektiğinin altını çizmek istiyoruz.

Türkiye'de Ortadoğu çalışmaları üzerine bu durum tespiti ve özeleştiriden sonra sayımızda yer alan yazıların tanıtımına geçiyoruz. İlk sırada Mehmet Gürsan Şenalp'in "Yeni-Osmanlıcılığın Ekonomi Politiğinin Bir Eleştirisi: Ulusötesi Bir 'Hegemonya Projesi'nin Yükseliş ve Düşüşü" başlıklı yazısı yer alıyor. 2000'lerin ilk on yılında "Yeni Türkiye"nin dış ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin ekonomi-politiğine odaklanan Şenalp, Türkiye'nin dış politikasını uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği açısından ele alan liberal, neoliberal kurumsalcı ve realist anaakım çalışmaları eleştirerek, dış politikadaki değişimleri tarihsel materyalist bir perspektiften analiz ediyor. Yeni-Osmanlıcılığın ulusal, uluslararası ve ulusötesi sınıfsal yapılara ve rekabetlere uzanan kökenlerini gözler önüne seren Şenalp, analizini Marksist uluslararası politik ekonomi yazınında Amsterdam Okulu olarak bilinen çevrenin katkılarına dayandırmakta; Yeni-Osmanlıcılığı ulusötesi bir kontrol kavramı (hegemonya projesi) olarak sistem kaynaklı neoliberalizme belirli şartlarda eklemlenmek üzere dizayn edilen

bir sınıf projesi olarak okumaktadır. AKP iktidarının söz konusu dönemdeki dış politikalarının sınıf-temelli yeni-muhafazakâr ve neoliberal bir hegemonya projesiyle ilişkisine işaret eden yazar, stratejik derinlik doktrini ve yeni-Osmanlıcılık fikrinin AKP Türkiye'sinde devlet ve sermaye ilişkilerinin belirli bir biçimine denk düştüğünü ve bu egemen ilişki biçiminin bir yansıması olduğunu; bu yönüyle de Yeni-Osmanlıcı hegemonya girişiminin bölgesel, ulusal ve yerel koşullar, sınıflar ve süreçlerle ilişkili olduğunu ileri sürüyor.

Ateş Uslu'nun "Hilafet Tartışmalarından Cihat Çağrılarına: İki Savaş arası Dönemde Islam Siyasal Düşüncesi (1918-1939)" başlığını taşıyan yazısı Türkiye'de iki savaş arası dönemde İslam siyasal düşüncesinin gelişiminin kronolojik olarak inceliyor. Uslu, bu süreç içinde özellikle hilafet üzerinde durarak, önce 1920'lerin ikinci yarısındaki cihat ve İslami örgütlenmelerle ilgili tartışmaları, ardından 1930'lu yılların İslam devleti tartışmalarını ele almaktadır. Uslu'nun özgün iddiası tam da burada ortaya çıkıyor. Yazar, bu dönemde yapılan siyasal tartışmaların içeriğini siyasal toplumsallaşma sürecinin belirlediğini, dolayısıyla İslam devleti üzerine tartışmaların içeriğinin belirleyeninin de bu siyasal toplumsallaşma süreci olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla süreç içinde hilafet tartışmaları yerini artık İslam devleti tartışmalarına bırakmıştır.

Örsan Şenalp'in "Ulusötesi Sınıf Oluşumu ve Sermaye Fraksiyonları Analizinin Küresel Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkısı" başlıklı makalesi, Van der Pijl'in analizinin ve Amsterdam Okulunun özgün katkısı olarak düşünülen ulusötesi sınıf oluşumu ve sermaye fraksiyonları kavramının tarihsel ve kuramsal gelişimini özetliyor. Şenalp söz konusu katkının 1970'lerden bu yana, Kapital'de tamamlanamayan devlet ve dünya pazarı teorilerinin olgunlaşması bağlamında, Marksist toplum eleştirisinin evrenselleşme ve bütünleşme sürecine yapılan en önemli katkılardan biri olduğunu ileri sürüyor. Yazar ulusötesi sınıf oluşumu ve sermaye fraksiyonları analizinin -Marx, Kautsky, Hilferding, Luxemburg, Bukharin, Lenin, Gramsci çizgisini takip edecek şekilde- gelişen Marksist ekonomi politik eleştirisi içinde, tarihsel materyalizmin en önemli unsuru olan 'sınıf mücadelesi' analizinin yerli yerine oturması anlamında da belirleyici bir müdahale olduğuna işaret ediyor.

Kees Van der Pijl'in "Ulusötesi Sınıflar, Fraksiyonlar ve Kriz" başlığını taşıyan makalesi Amsterdam Okulu çerçevesinde geliştirilen ulusötesi tarihsel materyalist yaklaşımın en güncel ürünlerinden birisi olması açısından önem taşıyor. Makalede Van der Pijl, 2008 krizinin kökenlerini ve kriz sonrasında yaşananların ekonomi politiğini ulusötesi sınıflar ve sınıf frakisyonları perspektifinden analiz ediyor. Buna göre 1970'li yıllarda yaşanan kriz sonrasında ulusötesi üretken sermaye fraksiyonunun Atlantik bölgesinde dengelediği hegemonik konumunu, ulusötesi para sermaye (genel olarak sermaye) fraksiyonu liderliğindeki sermaye gruplarından oluşan bir tarihsel bloka kaptırmasıyla yeni bir sürece girilir. Üretken sermaye döngüsünün belirleyici olduğu süreçte şekillenen kapsamlı kontrol kavramı kurumsal-liberalizm iken yeni döneminin kavramı neoliberalizmdir. 1979-89 arasından para sermaye öncülüğünde üretimin ulusötesi yeniden yapılandırıldığı "sistemik" versiyonu formüle edilen neoliberal proje, 1989'da SSCB ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen koalisyonunun çöküşüyle para ticareti yapan sermayenin yapısal liderliği ele geçirmesiyle yırtıcı neoliberalizm görünümü alır. Karşılıklı mücadeleler içinde, "gölge bankacılık" ve spekülatif finans olarak adlandırılan, üretimden tamamen kopuk, birbiri ardına yaratılan balonlar, toprak rantı ve faiz gibi rant gelirleri üzerinden zenginleşen bu fraksiyonun -devlet kontrolündeki bankacılık ve finansal şirketler karşısında- giderek güçlenmesiyle 2008 krizine gelinmiştir. Krizden sonra da avantajını devam ettiren para ticareti yapan sermaye önderliğinde artık hegemonya arayışının

ortadan kalktığı ve en gelişmiş kapitalist devletler ve oligarşiler arasında büyük bir savaşın her an çıkabileceği, aşırı risk almanın norma dönüştüğü bir noktaya gelinmiştir.

Ortadoğu üzerine başka bir yazımız, Berna Uymaz'ın "Neoliberalizmin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesindeki Yansımaları" başlıklı çalışması. Uymaz, ODKA bölgesinde neoliberal politikaların işleyişini ele alırken, bu sürecin bölgede önce özelleştirmeler ile yürütüldüğünü, ardından sermaye birikiminin desteklenmesinde özelleştirmelerin alternatifi olarak, ana akım iktisat çerçevesinde çelişkili görünse de, mali düzenlemelerin yanı sıra devletin aktif olarak rol aldığı politikaların uygulandığını vurguluyor. Yazar bu kapsamda, mali iktisat kapsamına giren kamu iktisadi kuruluşları (KİT), kamu-özel sektör ortaklıkları (KÖSO) ve ulusal varlık fonları (UVF) bağlamında ODKA bölgesindeki farklı ülke örnekleri üzerinden devlet-piyasa ilişkisini tartışırken, neoliberalizmin devletin piyasadan elini çekmesi şeklinde özetlenen ilkesinin fiiliyattaki geçersizliğini göstermektedir.

Uluslararası Marksist yazında Ortadoğu üzerine çalışmaları ile tanınan Adam Hanieh'in bir yazısının çevirisine sayımızda yer verdik. Hanieh, "Yok Sayılan Bölgeler: Arap Dünyasında Finansallaşma Mekanları" başlıklı çalışmasında Ortadoğu'da finansallaşma süreçlerine odaklanarak ve bu konuda politik ekonomi literatüründe bir eksiklik olarak gördüğü mekân ve ölçek boyutunu araştırmasında öne çıkararak finansallaşma üzerine akademik araştırmaların yeterince yapılmadığı Arap dünyası özelinde finansal dönüşümlerin dinamiklerini araştırıyor. Hanieh'e göre ölçeği, ölçekler arası ilişkileri dikkate almak, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin ölçekler içinde ve ölçekten ölçeğe nasıl değiştiğini dolayısıyla finansallaşmanın sınıfsal oluşum süreçleriyle kesişme biçimlerini kavramayı sağlamaktadır. Bu noktada Arap dünyasında finansallaşmanın esas olarak birikimin yeniden ölçeklenmesiyle ilişkili, diğer bir ifadeyle mekânsal ölçeklerdeki finansal piyasaları hem birbirine bağlayan hem de yeniden üreten bir süreç olduğunu ve bu sürecin Arap dünyasında yalnızca finansallaşma alanlarını açığa çıkarmadığını, aynı zamanda bölgede sınıf oluşumunun niteliğine dair bir kavrayış da sağladığını belirtmektedir. Yazar, bölgedeki finansallaşmayı incelerken, birtakım finansal göstergeleri kullanarak Arap dünyasında finansal sektörün büyüklüğü ve ağırlığındaki büyümeyi ampirik verilerle sunmaktadır. Arap dünyasında finansal varlıkların ve finansal karların büyüyen boyutu, finansal gelirin artan önemi, banka kredilerinin değişen yapısı gibi finansallaşmanın temel özelliklerinin, Körfez merkezli finans sermayesinin uluslararasılaşmasıyla bağlantılı olduğunu sergileyerek, Arap "ulusal" burjuvazisinin Körfez'deki birikimden çoğunlukla nasıl ayrılamaz hale geldiğini ve dolayısıyla finansal süreçlere ilişkin analizlerde ulusal ölçeğin ötesine geçmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Cenk Saraçoğlu, "Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak" başlıklı çalışmasında 2008'de ortaya çıkan ve aralıksız devam eden kriz ortamının doğurduğu boşlukta otoriter, milliyetçi sağ siyasal hareket, parti ve iktidarların yükseliş dinamiklerini "sağ popülizm" ve "faşizm" kavramları üzerinden tartışıyor. Yazar öncelikle "sağ popülizm" kavramı üzerinden bu hareket ve iktidarların genel özelliklerini sergilemekte ardından kavramın ülkelere özgü farklılıkları açıklamakta yetersiz kaldığına dikkat çekerek, bu noktada kısıtlılığı aşacak olan kavramın "faşizm" olduğuna işaret etmektedir. Faşizm kavramının, hem bu hareket ve iktidarlar arasında karşılaştırma yapma hem de bunların özgüllüklerini ortaya koyma olanağı sağladığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla tartışmasını faşizm kavramıyla sürdüren yazar, bu "gerici ideolojik dalganın" ne derece faşist bir potansiyel taşıdığını, faşizmin kendine özgü ve kurucu olan iki özelliği, "geçmiş, bugün ve gelecek zaman arasında kurduğu özel bağlantı" ve

"karşı-devrimci yıkıcılığı" üzerinden sorgulamaktadır. Faşizmin bu iki özelliğinin hem gelişmiş kapitalist ülkelerde hem de geç kapitalistleşen ülkelerde içerilme derecesini sorgulayarak, tartışmayı popülizm-faşizm ilişkisinin günümüz Türkiye'sinde aldığı özgül biçime getirmektedir. AKP iktidarının, faşizmin geçmiş-bugün-gelecek kurgusunu "yeni-Osmanlıcılık" olarak ifade edilen retorik üzerinden izlemektedir. İktidarın, bu retoriğin karşılığını yaratacak uluslararası hamlelerde başarısız olduğunu, yıkıcı rejim değişikliği hamlelerinin ise sistemsiz ve kırılgan bir şekilde sürdüğünü ileri sürerek, Türkiye'nin "fiili bir faşist rejim" kurabilme konumunu sorgulamaktadır.

"İthal İkameciliğin Uzun Ölümü" başlıklı yazısında, ithal ikameci birikim rejiminin kriz dinamiklerini, krizin farklılaşan dışavurumlarını ve krize karşı geliştirilen reform girişimlerini Meksika, Brezilya, Türkiye ve Hindistan örneğinde karşılaştırmalı olarak inceleyen Melih Yeşilbağ, söz konusu dört ülkenin her birinde 1970'li yıllarda açığa çıkan birikim rejiminden kaynaklı sorunları ele alırken, birikim krizini aşmaya yönelik reform girişimlerinin neden bu ülkelerin hiçbirinde başarıya ulaşmadığı ve 1980'lerin başında neden derin bir borç krizine sürüklendikleri sorusuna odaklanmaktadır. Sosyal bilim yazınında bu soruya odaklanan neoklasik yaklaşım ve kurumsalcı yaklaşımı eleştirel bir perspektiften analiz eden Yeşilbağ, kalkınmacı devlet tartışmalarını merkeze alan kurumsalcı yaklaşımın neoklasik modellerin tarihdışı yaklaşımlarına karşı önemli bir araştırma gündemi oluşturmakla birlikte, bu yaklaşımın devlet merkezli değişkenlere fazlasıyla öncelik ve ayrıcalık tanıdığını, sosyoekonomik dinamikleri ve sınıf aktörlerini yeterince dikkate almadıklarını ortaya koymakta; bu ülkelerde ithal ikameciliğin krizi ve reform girişimleri bağlamında kalkınma performansı ve devlet kapasitesi farklılaşmasının sınıfsal bir analizle açıklanabileceğini ileri sürmektedir. İthal ikameciliğin kriz dinamiklerini ve reform girişimlerini bu birikim rejiminin sınıf oluşum örüntüleriyle ilişkili bir şekilde tartışan yazar, ithal ikameci modelin büyük sermaye kesimleri ve devlet arasındaki çekişmede büyük sermayeye önemli bir hareket alanı sağlayarak, reform girişimlerini zayıflatma yönünde yapısal bir eğilim yarattığını; bu eğilimin varlığında ise reformları başarıya ulaştırabilecek devlet kapasitesine ulaşmanın imkansız olmasa da ancak dış müdahale, savaş ya da çok güçlü bir örgütlü işçi hareketi gibi büyük sermayenin direnişini kırabilecek güçte olağanüstü koşullar gerektirdiğini savunmaktadır.

"Stajyerler ve Kafirler: Neoliberalizm Çağında Türkiye'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Çalışma ve Vatandaşlık İlişkisinin Dönüşümü" başlıklı yazılarında çalışma ve sosyal vatandaşlık ilişkisinin dönüşümüne odaklanan Kaan Ağartan ve Cedric de Leon, neoliberal dönemde mülksüzleştirilenlerin ekonomik güvencesizlik koşullarında nasıl yönetildikleri sorusundan hareketle, Türkiye ve ABD'deki neoliberalleşme deneyimleri bağlamına makro-tarihsel yaklaşımlar ile yönetimsellik literatürünü Marksist literatürün devlet otoriterliği yorumu ile sentezliyorlar. Çalışmanın neoliberalizm koşullarındaki dönüşümünün bu iki ülkede birbirine paralel biçimlerde ancak farklı şekillerde tezahür ettiğini ileri sürerek, post-Fordist bir işgücünün deneyimlediği çalışma biçimi ile kökleri hala tam-zamanlı ve örnürboyu olacak şekilde tasarlanmış Fordist çalışma anlayışına içkin olan "sosyal vatandaşlık" sistemi arasındaki radikal ayrışmayı kuramsallaştırmaya girişen yazarlar, neoliberalizmi sadece sermaye birikiminin dönüşümü olarak değil aynı zamanda bireyin tam vatandaşlık talebinde bulunduğu koşulların da dönüşümü olarak ele alıyorlar. Neoliberal dönemde çalışmanın dönüşümü konusunda ortaya çıkan zengin literatürün, çalışma olgusunun geçirdiği dönüşümün yönetimsellik meselesine olan etkisini büyük ölçüde ihmal ettiğini ileri sürüyorlar. Buna karşılık neoliberal devletin bir yandan toplumsal yeniden üretim araçlarının dağıtımına el

koyması için piyasa aktörlerinin dizginlerini salıverirken, öte yandan piyasalaştırmaya bağlı olarak ortaya çıkan direniş ve belirsizliği zaptetmeye dönük müdahalelerde bulunduğunu gözler önüne seren Ağartan ve Leon, Türkiye ve ABD'de açığa çıkan bu "ikili hareketin", bu devletlerin nüfuslarını kontrol ve idare etmek için piyasanın baskısına boyun eğen kesimlere sembolik ve somut imtiyazlar verirken, bunu yapmayan ya da yapamayan kesimleri damgalayıp cezalandırarak, "katmanlı vatandaşlık rejimi" adını verdikleri bir yönetim şekline evrildiğini ileri sürmektedir. Yazıda farklı biçimlerde de olsa her iki ülkede de açığa çıkan "katmanlı vatandaşlık rejimleri"nin neoliberal devletin sayıları gittikçe artan mülksüzleştirilmişleri zaptedip yönetebilmesini mümkün kıldığı sonucuna varılmaktadır.

Dergimizin son yazısı, Aslı Kayhan'ın kaleme aldığı temelde bir kitap incelemesi niteliği taşıyan "Bir Kürt Müzisyeni Nasıl Oluşur?" başlıklı çalışma. Kayhan, bu yazıda Besime Şen'in 2016 yılında çıkan Devlet Piyasa Parti, Nizamettin Ariç ve Kürt Müziği kitabını değerlendirirken, sosyal bilimler ve müzik alanının içsel ve karmaşık ilişkisini odağa alarak, etnomüzikolojinin gelişim dinamikleri üzerinde duruyor. Bu bağlamda, kitabın ana teması olan Kürt ulusal müziğinin ve Nizamaettin Ariç'in müzisyen kimliğinin değişim ve gelişiminin devletle, piyasayla ve Kürt siyasi hareketi ile etkileşimleri çerçevesinde ele alınmasının, etnomüzikolojinin kuramsal ve kavramsal açıklama biçimleri ile denk düştüğünü vurguluyor.

Ortadoğu sayımızın hem söz söylediği hem de eksik bırakmak zorunda kaldığı alanlar açısından Türkiye'deki Ortadoğu üzerine tartışmalara katkı sağlamasını, sorular açmasını ve yeni çalışmalar için uyarıcı olmasını umuyoruz. İyi okumalar...